

Notica o univerzalni monarhiji

Tomaz Mastnak

Država ostaja osrednji problem politične teorije, vsemu plateničenju o nacionalizmu, civilni družbi in podobnih rečeh navkljub, in ta nerazrešeni problem je v jedru današnjega (še nepripoznanega) zloma liberalizma. Pod pritiskom aktualnih dogodkov, med katerimi sta nam genocid nad muslimani v Bosni in »nova Evropa«, dve plati iste medalje, verjetno najbližja, je obračanje pogleda v zgodovino morda videti kot izmikanje tako imenovanim pravim vprašanjem. Vendar je država problem, nerazrešeno vprašanje, v veliki meri zato, ker je zgodovina njenega oblikovanja, in posebej seznanjenost s historičnimi artikulacijami pojma države, pogosto šepava, v osmišljanju te zgodovine pa so nesmisli velikokrat prevladujoča sestavina. Ne le v zgodovinopisju, tudi v zgodovinah politične misli oziroma političnih jezikov se pojem država rabi zelo velikodušno, anahronizmi niso redkejši od teleoloških razlag, sinonimno se uporabljajo pojmi, ki jim ni veliko skupnega, in sinhrono taki iz različnih obdobj. To je seveda nujno, v več kot enem pogledu, tudi problem sodobne politične teorije.

Tekst, ki sledi, je veliko manj pretenciozen kot *exordium*. V njem želim nakazati nekaj razsežij konceptualne problematike »univerzalne monarhije«. Omejujem se na »predzgodovino« rabe tega pojma, na razpravo o predpostavkah za njegovo vpeljavo.

Franz Bosbach, avtor edine sistematične študije koncepta *monarchia universalis*, ki mi je znana, definira univerzalno monarhijo kot enega vodilnih pojmov zgodnjemoderne evropske politike.¹ Menim pa, da se njegova interpretacija zgodovinskega gradiva, ki ga analizira, ne ujema vedno z opredelitvijo univerzalne monarhije kot, strogo vzeto, zgodnjemodernega pojma, tako da *monarchia universalis* postane — ali, še raje, ostane — izmenljiva s pojmom cesarstva (*imperium*) in se nanaša na pojme, ki so značilni za predzgodnjemoderno »politiko«.²

1. Franz Bosbach, *Monarchia universalis. Ein politischer Leitbegriff der frühen Neuzeit*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1988.

2. Izraz postavljam v narekovaje, ker je vprašljivo, ali je z ozirom na tisti čas sploh mogoče govoriti o politiki. Več kot pozitiven odgovor ponuja Maurizio Viroli, *From Politics to Reason of State. The acquisition and transformation of the language of politics 1250-1600*, Cambridge University Press 1992, ki vidi v politiki, vezani na zgodnjemoderno državo, in ki jo vpeljuje in povzema pojem *raggion di stato* (ter njegovi prevodi zlasti v francoščino in španščino), razkroj resnične politike kot umetnosti dobrega vladanja: vladanja republiki, ki

Problem je tu najprej metodološki. Bosbach je prepričan, da imajo pojmi vsebino (*Gehalt*), izvorno pomensko substanco. To je pripeljalo do tega, da je lahko potem, ko je razložil srednjeveške temelje univerzalne monarhije ter prešel k rekonstrukciji rabe pojma pod cesarjem Karlom V., pod španskima kraljema Filipom II. in III., pod habsburško dinastijo v času tridesetletne vojne, pod Ludvikom XIV. in (vse preveč na kratko) v 18. stoletju, v obravnavi teh zapovrstnih obdobij ugotavljal samo, kako se izgublja prvotna vsebina in kako se pojem oddaljuje od svojega polnega pomena. Rezultat Bosbachove metodologije je, da se pojem toliko bolj pomensko prazni, postaja toliko bolj *sinnentleert*, kolikor bolj dejansko funkcionira svoji definiciji ustrezno. Rezultat je paradoksen: Bosbachova razlaga ustvarja vtis, da se *per definitionem* zgodnjemoderni pojem izgubi, ko začne delovati v okviru zgodnjemoderne politike. S tem pa paradoksa še ni konec: prav zato, ker se pojem *monarchia universalis* »izprazni«, postane kontekstualen, odvisen od vsakokratnega historičnega konteksta,³ Bosbachova analiza njegovih različnih in spreminjajočih se pomenov pa toliko zanimivejša, kolikor bolj je spodletela.

Poglavje o srednjeveških temeljih koncepta *monarchia universalis* v Bosbachovi knjigi uvaja razprava o pojmih *monarcha* in *monarchia*. Etimološko je *monarchia* vladavina enega⁴ in v latinskem srednjem veku je termin označeval različne oblike take vladavine. *Monarchia* je bila koncept za univerzalno oblast papeštva in cesarstva: papežu je pripadala *monarchia ecclesiae* in cesarju *monarchia imperii*, obe pa sta bili osebni univerzalni vladavini enega.⁵ Kar pade v oči, je, da Bosbach v tem poglavju, medtem ko samoumevno označuje papeško in

ga vodita *justitia in recta ratio*. Gl. sicer zlasti Nicolai Rubinstein, »The history of the word *politicus* in early-modern Europe«, v: *The Languages of Political Theory in Early-Modern Europe*, ur. Anthony Pagden, Cambridge University Press 1987; tudi Walter Ullmann, *Principles of Government and Politics in the Middle Ages*, Methuen, London 1961, str. 111 sq.; Bruno Nardi, »Note alla 'Monarchia'«, v: Nardi, *Nel mondo di Dante*, Edizioni »Storia e letteratura«, Roma 1944, str. 104 sq.; J. A. Fernández-Santamaria, *Reason of State and Statecraft in Spanish Political Thought, 1595-1640*, University Press of America, Lanham-New York-London 1983, zlasti I. pogl.

3. V Bosbachovi obravnavi »univerzalne monarhije« Habsburžanov najdemo tole opazko: »Die Möglichkeit der Verwendung desselben Bildes für ganz konträre Argumentationszwecke ist ein Zeichen dafür, daß sich der Begriff nicht mehr auf einen eindeutigen Gehalt festlegen ließ oder eingeschränkt werden mußte und stattdessen dermaßen sinnentleert vielseitig einsetzbar wurde.« (*Ibid.*, str. 90-1.)
4. Bosbach citira Izidora iz Seville (*Etymologiarum sive originum libri XX*, 9, 3, 23): »Monarchae sunt, qui singularem possident principatum [...]. Monas quippe singularitas Graeco nomine, arhè principatus est.« Bosbach uporablja nemški izraz *Einzelherrschaft*, medtem ko Dreitzel govori o *Einherrschaft* (Horst Dreitzel, *Monarchiebegriffe in der Fürstengesellschaft. Semantik und Theorie der Einherrschaft in Deutschland von der Reformation bis zum Vormärz*, 2 zv., Böhlau Verlag, Köln-Weimar-Wien 1990).
5. Bosbach, *op. cit.*, str. 19.

cesarsko monarhijo za univerzalno monarhijo, ne navaja enega samega primera, v katerem bi v obsežnem gradivu, ki ga obdela, nastopil pojem *monarchia universalis*.⁶ V obravnavanem kontekstu je monarhija po definiciji univerzalna, kar pa še ne pomeni, da obstaja tudi pojem univerzalna monarhija. Enako velja za pojmovno univerzalno cesarstvo kot obliko monarhije: glede na »vsebino« je *monarchia imperii* seveda univerzalna monarhija, kar pa ne dovoljuje sklepati, da je bila *monarchia universalis* prisotna v takratnem političnem govoru.

Podobno liberalno rabo pojma univerzalna monarhija najdemo v sicer fascinantni študiji J. H. Burnsa o »ideologiji monarhije v Evropi poznega srednjega veka«.⁷ Burns sam pove, da uporablja izraz monarhija v različnih pomenih: na splošno kot »ideje«, ki se uteleša v različnih oblikah »gospostva, kraljestva in cesarstva«, v poglavju, ki je posvečeno »univerzalni monarhiji«, pa bolj specifično kot nekaj, kar označuje »sistema papeštva in cesarstva«. Pri tem opozarja, da je pojem v tem drugem pomenu nam bolj tuj, kot je bil disputantom v obdobju, ki ga obravnava, da pa so tudi ti poznali »monarhijo« v, grobo rečeno, aristotlovskem pomenu ene od konstitucij ali form vladavine, ki jih je mogoče najti v različnih političnih družbah — čeprav jim je bila izkustveno bližja danes manj domača »ideja ene, univerzalne monarhije«.⁸ Ta razlaga ni neproblematična. Kar si običajna pamet v našem času (in sicer že nekaj časa) predstavlja pod monarhijo, je seveda kraljevina, medtem ko je bila kraljevina za Aristotla legitimna oblika monarhičnega tipa konstitucije (v nasprotju z izrojeno tiranijo).⁹ In če je to naš problem, je bil eden takratnih to, da so se morali aristotlovci spoprijemati z dvema univerzalističnima institucijama, za kateri Aristotel ni vedel: s papeštvom in cesarstvom.¹⁰

V večjo pomoč je Burnsov opis obdobja, v katerega postavlja svojo razpravo o »univerzalni monarhiji«. To se v glavnem ujema s koncilom v Baslu (1431-49). Značilno za to obdobje je, da je bila »univerzalna monarhija, bodisi papeška bodisi cesarska,« kot politični program, ki bi mogel upati na udejanjenje, mrtva,¹¹ da pa se ideološki potencial tega pojma, njegov čar (in ne nazadnje

6. Približek je označitev cesarja na koncilu v Paviji leta 1160: »principum principii universae monarchiae imperium ac diadema tenenti.« (*Ibid.*, str. 30, n. 56.)

7. J. H. Burns, *Lordship, Kingship and Empire. The Idea of Monarchy 1400-1525*, Clarendon Press, Oxford 1992.

8. *Ibid.*, str. 97.

9. Tako vsaj sledi iz sodobnega angleškega prevoda Ernesta Barkerja: *The Politics of Aristotle*, Oxford University Press 1958. Prim. tudi ekscerpte iz *Etike in Retorike*, *ibid.*, str. 373 sq. Od tod v poznosrednjeveških in tudi zgodnjemodernih tekstih (zelo elaborirano v Bodinovih *Les Six livres de la République*), »kraljevska monarhija« (*monarchia regalis* oz. *monarchie royale*).

10. Prim. Cecil N. Sidney Woolf, Bartolus of Sassoferrato: His Position in the History of Medieval Political Thought, At The University Press, Cambridge 1913, str. 266 sq.

11. »The Roman eagle, whether clad in pontifical or in German feathers, was a dead duck.« (Burns, *op. cit.*, str. 97.)

njegov pomen za zgodovino politične misli), še ni izgubil, in še več, da je 15. stoletje doživljalo »omembe vredno oživitev univerzalistične ideologije«. ¹² V dokaz navaja, kako je zamisel o »fre impyre« ali »liberum imperium« rojila tudi po glavi škotskega kralja Jakoba III., ki da je bil vse prej kot verjeten kandidat za cesarja. ¹³ Problem je tu v tem, da Burns enači dva vidika pojma *imperium*, idejo oblasti in idejo ozemeljsko vseobsegajoče vladavine, ¹⁴ ki ju je mogoče navezati na Schmittov par *Ordnung* in *Ortung*. ¹⁵ Na Škotskem so imeli v mislih *imperium* v prvem pomenu, ¹⁶ tako da sklicevanje na Jakoba III. (in Jakoba IV.) ne dokazuje moči imperialne ideologije kot ideologije univerzalnega gospodstva. Ključni problem pa je, da imperij v tem pomenu (in še manj seveda v smislu ozemeljsko omejene oblasti) ne more biti dokaz za obstoj oziroma prisotnost koncepta univerzalne monarhije. *Imperium* in *monarchia universalis* nista identična pojma. Ne gre le za to, da Burns, ko govori o univerzalni monarhiji, ne navaja tekstne evidence za to, da je bil termin dejansko rabljen, temveč tudi za to, da samoumevno privzema, kot je sicer običajno, da sta pojma univerzalne monarhije in cesarstva (ter tudi papeške monarhije) izmenljiva.

Medtem ko je ugotavljanje nekonsistentnosti med analiziranimi viri in interpretacijo analize meja, na katero je obsojen nestrokovnjak za srednjeveško problematiko, pa je z vidika politične teorije legitimno poskusiti strožje določiti pojme. In kakor je na eni strani skrajno težko in tvegano prekoračevati meje ekspertnega znanja, tako se na drugi uveljavlja spoznanje, da je razmejitev med srednjeveško in zgodnjemoderno politično mislijo nasilna, da se je, kot pravi Black, konfiguracija politične misli v moderni Evropi v nekaterih ključnih potezah oblikovala pred letom 1450 in da kontinuiteta političnih jezikov narekuje trditev, da so se »resnično epohalni premiki v evropski politični misli dogodili v enajstem in osemnajstem stoletju: kar je vmes, je v bistvu eno samo obdobje.« ¹⁷ Četudi bi bila razlika med cesarsko in papeško univerzalno vladavino

-
12. Ibid., str. 97-8, 100. Ta ocena molče povzema Karle Eckermann *Studien zur Geschichte des monarchischen Gedankens im 15. Jahrhundert*, Dr. Walter Rotschild, Berlin-Grünwald 1933, in se ujema (če zaenkrat pustimo ob strani pomembno razliko) z analizo Roberta Folza v *L'idée d'Empire en Occident du Ve au XIVe siècle*, Aubier 1953 (uporabljam avtorizirani angleški prevod: *The Concept of Empire in Western Europe from the Fifth to the Fourteenth Century*, Edward Arnold 1969), ki pokaže, kako je imperialni imaginarij preživeljval historična cesarstva.
 13. Burns, *op. cit.*, str. 99.
 14. Gl. Richard Koebner, *Empire*, At The University Press, Cambridge 1961, zlasti pogl. I in II.
 15. Carl Schmitt, *Der Nomos der Erde im Völkerrecht des Jus Publicum Europaeum*, 3. izd., Duncker und Humblot, Berlin 1988, I.1.
 16. Podobno velja za Anglijo. Gl. Ullmannovo interpretacijo *Act in Restraint of Appeals* (1533): Walter Ullmann, »*This Realm of England is an Empire*«, *Journal of Ecclesiastical History*, 30 (1979), 2.
 17. Antony Black, *Political Thought in Europe 1250-1450*, Cambridge University Press 1992, str. 191.

ter univerzalno monarhijo brez večjega pomena za medievalistiko, pa je gotovo ni mogoče omalovaževati z vidika zgodovine evropske politične misli, ki se niti ne konča z iztekem srednjega veka niti ne začne s humanizmom in renesanso. Šele v tej daljši časovni perspektivi se jasno pokaže, da ne cesarstvo ne papeška monarhija nista identična z univerzalno monarhijo. Moja teza je, da *monarchia universalis* označuje univerzalistične pretenzije ozemeljsko omejene vladavine, ki je postala država v nizu konfliktov s papalističnim in imperialnim oblastnim univerzalizmom (pa tudi s partikularizmi lokalnih oblasti, na katerih je ta univerzalizem temeljil, in ki jim je bilo nadeto privlačno ime srednjeveškega konstitucionalizma¹⁸).

Ko obravnava »univerzalno monarhijo«, namenja Burns osrednje mesto Antoniu de' Roselliju in njegovemu delu, ki se ga je prijelo ime *Monarchia*. Glede na vpliv, ki ga je imela na to delo Dantejeva *Monarchia*,¹⁹ je referenca na Florentinca pričakovana. Njegova *Monarchia*, pravi Burns, »ni razprava o monarhiji kot obliki vladavine, pač pa traktat, ki prepričljivo zagovarja cesarjevo univerzalno oblast nad krščanstvom — pravzaprav nad celim svetom.«²⁰ Takšna označba bi bila nadvse korektna, če bi ta cesarski univerzalizem ne bil v isti sapi izenačen z univerzalno monarhijo. Dante s pesniško elokvenco dokazuje, da bi človeškemu rodu mogel — in moral — vladati en vrhovni vladar, ki je monarh;²¹ da je monarh cesar (»Monarcha sive Imperator«) (I, x), ne pa kralj (I, xi), kajti ne le enote, ki so nižje od kraljestva, temveč tudi kraljestva sama morajo biti podrejena »enemu vladarju ali vladarstvu, se pravi monarhu ali monarhiji« (I, vi), saj dobro sveta terja »eno vladavino, ki se imenuje cesarstvo« (I, ix), ali kot pravi refren v I. knjigi, monarhija je svetu nujno potrebna. Ta monarhija je *imperium mundi* (II, viii), cesarju, ki je *mundi Monarcha* in ima nad sabo le vesoljnega vladarja, Boga (III, xvi), pripada vrhovno gospostvo, katerega enotnost ne trpi nobene delitve (III, x). Le enkrat, med množico siceršnjih kvalifikacij in v pojasnjevalnem vrinjenem stavku, nastopi izraz univerzalna monarhija: delitev cesarstva bi bila njegovo uničenje, kajti »cesarstvo je v

18. Brian M. Downing, *The Military Revolution and Political Change. Origins of Democracy and Autocracy in Early modern Europe*, Princeton University Press 1992, str. 247, vidi v srednjeveškem konstitucionalizmu »vir liberalne demokracije«. (Ta samorasli lokalno samoupravni »temelj demokracije« [ibid., str. 9] je seveda uničila moderna država, t.i. »vojaško-birokratski absolutizem«.) Kar je videti kot karikatura, je odkrita veroizpoved, lastna tako številnim historičnim republikancem in radikalnim demokratom kot prenekateremu današnjemu liberalnemu profesorju zgodovine politične misli, ki jo seveda izreka manj naravnost.

19. Burns, *op. cit.*, str. 103; prim. Eckermann, *op. cit.*, str. 28 sq.; Bruno Nardi, »Fortuna della 'Monarchia' nei secoli XIV e XV«, v: Nardi, *op. cit.*

20. Burns, *op. cit.*, str. 97.

21. Dante, *Monarchia*, I, xiv. (Uporabljam *Opere di Dante Alighieri*, ur. Fredi Chiapelli, Ugo Mursia editore, Milano 1967.)

enotnosti univerzalne monarhije«. ²² Argumentirati bi bilo mogoče, da je to opisno določilo cesarstva akcidentalno, kajti cesarstvo je za Danteja po definiciji univerzalno in ne potrebuje dodatnih določil. ²³

Dantejeva *Monarchia* je bila poseg v polemiko med zagovorniki cesarske in papeške supremacije, v konflikt med dvema univerzalnima oblastnima institucijama. Za razumevanje oblikovanja pojma univerzalne monarhije je instruktivnejši konflikt med teritorialno omejeno oblastjo, na eni strani, ter med papeško in cesarsko monarhijo, na drugi, najprej in najbolj med francoskim kraljestvom ter Svetu stolico in Svetim rimskim cesarstvom, ki mu je bil Dante sodobnik, četudi v njem ni neposredno sodeloval. Gre seveda za spor med Filipom IV. in Bonifacijem VIII., v katerem je papež izdihnil in papeštvo podleglo. Temeljno vprašanje je bilo, »ali bo zmagalo staro teokratsko in univerzalistično ali antično-moderno in nacionalno pojmovanje države«, ²⁴ in ker je »staro cesarstvo, državno utelešenje univerzalne misli,« že zašlo, je boj zdaj veljal »duhovni univerzalni oblasti«, papeški svetovni državi. ²⁵ Ozadje te ocene ni le prevladanje papeške monarhije nad cesarsko (s čimer si je papeški univerzalizem sicer skopal grob), temveč tudi pripoznanje *de facto* osamosvojitve francoskega kraljestva (ter tudi bolj odmaknjenih španskega, angleškega, škotskega) izpod cesarstva. ²⁶ Reklo o kralju kot cesarju v svojem kraljestvu (*rex imperator in regno suo*), ki si ga je prisvojil francoski kralj, je sporočalo, da kralj ne priznava oblasti nad sabo, ²⁷ in izražalo tako moč imperialne ideologije kot subvertiranje in zaton imperija.

22. »consistente Imperio in unitate Monarchie universalis« (III, x).

23. Tako v *Convivio*, delu, ki velja za prvo splošno artikulacijo Dantejeve filozofije in v katerem je zasnovan njegov imperializem (George Holmes, *Dante*, Oxford University Press 1988, str. 29, 39-40). Dante najprej zatrdi, da je očitno, da človeška družba, če naj doseže popolnost, potrebuje enega kmarja, ki mora zasedati (da bi lahko urejal vse različne naloge, nujne za človeški rod) univerzalen poveljevalni položaj nad celoto - položaj, ki izključuje sleherni ugovor (»universale e inrepugnabile officio di commandare«). Sledi pojasnilo, da se ta odlični položaj imenuje cesarstvo, brez nadaljnjih določil: »E questo officio per eccellenza Imperio è chiamato, senza nulla addizioine« (*Convivio*, IV, iv, v: *Opere, op. cit.*).

24. Richard Scholz, *Die Publizistik zur Zeit Philipps des Schönen und Bonifaz' VIII. Ein Beitrag zur Geschichte der politischen Anschauungen des Mittelalters*, Ferdinand Enke, Stuttgart 1903, str. 1. Pojem »država« je v tem kontekstu, strogo vzeto, anahronističen (prim. Helmut Quaritsch, *Staat und Souveränität. Band I: Grundlagen*, Athenäum Verlag, Frankfurt/M 1970), »antično-moderen« pa nadvse zadet: »moderno« se je artikuliralo s privzajanjem antične filozofije, retorike in historiografije (gl. zlasti Richard Tuck, »Humanism and Political Thought«, v: *The Impact of Humanism on Western Europe*, ur. Anthony Goodman in Angus MacKay, Longman, London/New York 1990, ter Tuck, *Philosophy and Government 1572-1651*, Cambridge University Press 1993, pogl. 1).

25. Scholz, *ibid.*

26. Gl. Gaston Zeller, »Les rois de France candidats à l'Empire. Essai sur l'idéologie impériale en France«, *Revue historique*, 59 (1934), zv. 173.

27. Bodisi bolj radikalno (npr. *Établissement de Saint-Louis* [pibl. 1270]: »li rois ne tient de nului fors de Dieu et de luy«) bodisi manj (npr. pismo Filipa IV. cesarju Henriku VII.: »regnum

V literaturi, ki jo je proizvedel in v kateri se je artikuliral ta spor,²⁸ je za dano tematiko zanimiva predvsem tista, ki je zagovarjala kraljevske interese. Omenil bom le dva avtorja. Jean Quidort (Janez Pariški) je v *De potestate regia e papali* nedvoumno zavrnil univerzalno posvetno oblast, ki da je ni mogoče utemeljevati ne z božanskim ne z naravnim pravom. Medtem ko monarhija (legitimno) obstaja v duhovni sferi, »pa ne sledi, da božansko pravo narekuje običajnim vernikom, naj bodo v časnih rečeh podrejeni kakršnemu koli enemu vrhovnemu monarhu,« kajti »en sam človek ne more vladati svetu v časnih zadevah, tako kot more v duhovnih.« Sklep, da »časna vladavina nad svetom ne terja oblasti enega človeka,« podkrepi s sklicevanjem na Aristotla, ki je pokazal, »da so posamezne države naravne, ne pa cesarstvo ali enovladje.«²⁹ »Bolje pa je, da bi mnogi vladali v mnogih kraljestvih, kot da bi en sam vladal celemu svetu. To vidimo iz tega, da svet ni nikdar užil toliko miru v času cesarjev kot po tem in pred tem.«³⁰ Ost argumenta je uperjena proti dvema tarčama. Proti cesarstvu, kajti »sleherni kralj je glava svojega kraljestva,«³¹ a tudi proti posvetnim pretenzijam papeške monarhije (kar je poglavitni predmet traktata): »ne v načelu in ne v praksi kraljeve oblasti ne podeljuje papež, temveč izvira od Boga in iz ljudstva, ki izbira kralja bodisi kot posameznika bodisi kot člana dinastije« (c. X.), tako da duhovščina *in temporalibus* nima moči nad kraljevo oblastjo (c. XVIII).

Legitimacija svetne neodvisnosti partikularne (ozemeljsko omejene, nacionalne) vladavine je bila le ena plat argumenta. Brž ko je bilo mogoče tako vladavino

Francorum [...] nullum temporalem superiorem cognoscens aut habens«), cit. v Zeller, *op. cit.*, str. 283, 292.

28. Gl. Scholz, *op. cit.*; Zeller, *op. cit.*; Brian Tierney, *The Crisis of Church and State 1050-1300*, Medieval Academy of America/University of Toronto Press, Toronto-Buffalo-London 1988, razdelek IV; Charles T. Wood, ur., *Philip the Fair and Boniface VIII: State vs. Papacy*, 2. izd., Robert E. Krieger, New York; Sigmund Riezler, *Die literarischen Widersacher der Päpste zur Zeit Ludwig des Baiers. Ein Beitrag zur Geschichte der Kämpfe zwischen Staat und Kirche*, Duncker & Humblot, Leipzig 1874, 8. pogl.
29. John of Paris, *On Royal and Papal Power*, The Pontifical Institute of Medieval Studies, Toronto 1971, c. III.
30. »Mellius autem est plures pluribus regnis dominari quam unum toto mundo. Quod etiam ex hoc apparet quod tempore imperatorum nunquam fuit mundus in tanta pace quanta fuit postea et ante.« (C. XXI.) Zeller komentira to stališče takole: »To je prvi udarec unitarnemu pojmovanju sveta, ki je v srednjem veku veljalo za dogmo. O političnem monizmu je bilo poslej moč razpravljati.« (*Op. cit.*, str. 296.) J. A. Watt, urednik in prevajalec izdaje *De potestate*, ki jo uporabljam, je v svoji oceni zmernejši: dosežek Janeza Pariškega je bil, da je dokazal, da je mogoče tradicionalno *de facto* neodvisnost francoskega kralja (gl. o tem c. XXI) zagovarjati tudi *de jure*. »Bil je prvi, ki je sistematično pokazal, da so politične tradicije in prakse nacionalnega kraljestva utemeljene kot upravičene v božanskem, naravnem in cerkvenem pravu. To upravičenost je papeštvo, zvečine, že dolgo implicitno pripoznavalo.« (»Introduction«, str. 63.)
31. C. XVIII. Ta trditev je manj odločna, kajti nadaljevanje se glasi: »in cesar, če že je, je monarh in glava sveta,« vendar je imperij le možnost, in ta pogojnost sama dovolj politično krivoverska.

misлити in upravičevati, se je proti tradicionalnima univerzalizmoma začel uveljavljati, tako rekoč »od spodaj«, novi, partikularni, nacionalni univerzalizem. Paradigmatičen zgled je kraljevi legist Pierre Dubois.³² Zanj je bila že misel na to, da bi en monarh mogel poenotiti ves svet (»totum mundum unum facere«), norost: »Dvomim, da kdo, ki je pri zdravi pameti, misli, da bi dandanašnji in v tej dobi mogel biti en sam časní monarh za cel svet, ki bi vladal vsem stvarém in bi ga vsi ubogali kot višjega od sebe; če bi takšna težnja obstajala, bi bile neskončne vojne, puniti in zdrahe.«³³ Vendar pa je Dubois po ovinku prispel do podobne norosti. Vojne niso bile le možnost, do katere bi pripeljalo temporalno enovladje, temveč realnost takratnega evropskega mnogovladja, neskončnega vojevanja med krščanskimi vladarji različnih rangov. Da bi temu naredil konec, si je Dubois zamislil evropsko poenotenje, oblikovanje vseevropske krščanske republike (*respublica christianorum*, *respublica catholicorum*, *respublica christicolarum* [§§ 39, 70, 99]), ki bi se raje vojskovala proti nevernikom in v velikem križarskem pohodu ponovno osvojila sveti grob (in seveda Sveto deželo ter jo sistematično kolonizirala). Združena Evropa bi postala svetovna monarhija: »Če bi katoliška sekta oblikovala enotno republiko v vseh kraljestvih in krajih [*si secta catholicorum unam in omnibus regnis et locis faciat respublicam*], [...] bi ta republika sčasoma postala *respublica mundi monarchiam* in bi rasla, ko bi minevala leta.« (§70) In ta svetovna evropska krščanska monarhija, posvetna *ecclesia universalis*, bi ne bila nič drugega kot vzvod za prevlado francoskega *rex christianissimus*,³⁴ za francosko gospostvo nad svetom.³⁵ Krona tega podjetja - s katerim bi *monarchia mundi* prenehala biti samorasla in bi prvič postala dosežek nacionalne oblasti, partikularne teritorialne sile, ter tako *monarchia*

32. O Duboisu gl. Scholz, *op. cit.*, str. 375 sq.; Hellmut Kämpf, *Pierre Dubois und die geistigen Grundlagen des französischen Nationalbewusstseins um 1300*, B. G. Teubner, Leipzig/Berlin 1935; (Ernst Zeck, *Der Publizist Pierre Dubois, seine Bedeutung im Rahmen der Politik Philipps IV. des Schönen und seine literarische Denk- und Arbeitsweise im Traktat »De recuperatione Terre Sancte«*, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin 1911, je šomoštrsko informativen, a nič več); Zeller, *op. cit.*, str. 296 sq.; Sylvia Schein, *Fideles Crucis. The Papacy, the West, and the Recovery of the Holy Land 1274-1314*, Clarendon Press, Oxford 1991, str. 208 sq.; urednikovo uvodno študijo v: Pierre Dubois, *The Recovery of the Holy Land*, ur. Walther I. Brandt, Columbia University Press, New York 1956.

33. *De recuperatione terre sancte. Traité de politique générale par Pierre Dubois, avocat des causes ecclésiastiques au bailliage de Coutances sous Philippe le Bel*, ed. Ch.-V. Langlois, Alphonse Picard Éditeur, Paris 1891, ter cit. Brandtova izd., § 63.

34. O *rex christianissimus* prim. Kämpf, *op. cit.*, str. 27 sq.

35. Scholz pripominja, da Dubois pač ni ostal zvest svojemu odklonilnemu stališču do svetovnega gospostva. »Pobija samo univerzalistične teorije drugih, papeža in cesarja - nasprotno pa je francosko svetovno cesarstvo njegov zadnji cilj.« (*Op. cit.*, str. 410, 411.) Sredi 16. stol. najdemo to miselno konstelacijo - artikuliranje institucije harmonične svetovne skupnosti kot poglavitnega sredstva za univerzalno gospostvo francoske monarhije - pri Guillaumeu Postelu. (Gl. Pierre Mesnard, *L'essor de la philosophie politique au XVIe siècle*, Vrin, Paris 1951, str. 431 sq., zlasti 446 sq.)

universalis v (zgodnje)modernem pomenu — bi bila cesarska. Francoska dinastija bi si pridobila cesarstvo na Zahodu in na Jutrovem.³⁶

Pol stoletja kasneje, pod Karlom V., je francoski imperializem doživel nov razcvet,³⁷ česar ni mogoče pripisati samo kralju, ki je bil prevzet z veličino svoje funkcije, temveč tudi pojemajoči moči historičnega Svetega rimskega cesarstva in krepitvi kraljevske oblasti.³⁸ In če v tem obdobju, po Zellerjevi sodbi, že ni bilo novih teoretskih argumentov, so gotovo bili novi poudarki. To vsekakor velja za *Somnium viridari*, fiktivni dialog med klerikom in vitezom, ki je cirkuliral tudi v francoskem prevodu kot *Songe du vergier*. Klerik, kot je moč pričakovati, neuspešno dokazuje, da papežu pripada svetovna monarhija, »la monarchie du monde en espiritualité & temporalité,«³⁹ in njegov argument, da ima papež pravico do »gospodstva nad vsem svetom,« je zgovorno zavržen kot nekaj tako absurdnega, kot če bi Francija zato, ker je njeno kraljestvo plemenitejše, dostojanstvenejše in popolnejše od *royaulme d'Espagne*, hotela vladati Španiji. (I, 50) Ta zavrnitev je zgovorna ne toliko zato, ker gladko odpiše pretenzije papeštva, da bi obvladovalo sekularno sfero,⁴⁰ pač pa bolj zato, ker kaže na (načelno) nedotakljivost nacionalnih oblastnih enot. Te so v svetni sferi samozadostne, in kralji, ki znajo sami poskrbeti za politični in moralni red,⁴¹ ne priznavajo oblasti nad sabo⁴² in se ponašajo, da so cesarji v svojih kraljestvih.⁴³

36. Prim. Scholz, *op. cit.*, str. 410 sq., 436; Schein, *op. cit.*, str. 210.

37. Gl. Zeller, *op. cit.*, str. 305 sq. Papež Urban VI. se je 1382 potožil cesarju Wenceslasu, da je »francoska nacija vedno merila na cesarstvo. [...] Če bi njihova sredstva bila dorasla njihovim ambicijam, bi si bili Francozi pripravljeni uzurpirati ne le papeštvo, ne le cesarstvo, marveč monarhijo nad celim svetom.« (Cit. *ibid.*, str. 307-8.)

38. Gl. Susan M. Babbitt, *Oresme's Livre de Politiques and the France of Charles V*, Transactions of the American Philosophical Society, 75 (1985), I, Philadelphia 1985, III. pogl. Avtorica ugotavlja, da so »pojmi države vsekakor presegli fevdalno in zasebno,« vendar zanesljivo in natančno opozarja, da ne v teoriji ne v praksi 14. stol. »ni mogoče govoriti o polni suverenosti države« ter da suverenost, za kakršno je šlo, nikakor ni suverenost v Bodinovem pomenu (str. 32, 43).

39. *Le songe du vergier, qui parle de la disputacion du clerc et du chevalier*, ur. F. Chatillon, *Revue du Moyen Age Latin*, XIII (1957) in XIV (1958), Palais de la Université, Strasbourg 1957, 1958, I, 55. O politični filozofiji tega traktata gl. Jeannine Quillet, *La philosophie politique du Songe du vergier (1378). Sources doctrinales*, Vrin, Paris 1977.

40. Anonimni pisec pravi, da preprosto ni »vray que le pape soit souverain du maistre de la loy seculiere.« (I, 96) Bolj specifično tekst zastopa galikanska stališča in dokazuje, da je francoska cerkev »v časnih zadevah podrejena francoskemu kralju.« (Npr. I, 98.)

41. Kraljeva oblast skrbi za to, »que les hommes se retrayant des maulx, & qu'ilz soyent induitz à bein faire,« in v tem pogledu »ceste presente vie moralles & politique bien peut estre gouvernée & souffisamment.« (I, 98)

42. »ne recognoissent souverain en terre« (I, 136). Avtor nagovarja svojega kralja s »tressouverain [...] Prince«, »tres souverain seigneur« ipd. (Gl. uvodni in sklepni nagovor.)

43. »[...] se reputent empereurs en leurs raualmes.« (II, 15; za formulo *Imperator vel Rex* prim. II, 33.)

Prav v artikuliranju razmerja do cesarstva je mogoče videti prispevek *Songe du vergier* k razpravi o formah oblasti, novi poudarek.⁴⁴ Spet je duhovnik brez upa zmage zagovarjal stališče, da je cesar »gospod nad celim svetom,« da mu pripada »monarchie de tout le monde« in so mu podrejene vse nacije (*nacions*) sveta. (I, 35) Vitez mu je odgovoril, da ne s Staro ne z Novo zavezo ter niti z naravnim pravom, *droit de gens*, civilnim in cerkvenim pravom ni mogoče utemeljevati in upravičevati cesarske svetovne monarhije, »monarchie & seigneurie de l'empire.« S kombiniranjem teoloških, juridičnih in historičnih argumentov je dokazal, da Francija ni in nikdar ni bila del cesarstva, da njegov kralj *de facto* in *de jure* ne priznava nobenega suverena nad sabo ter da lahko cesar prav tako malo daje zakone Franciji kot jih more francoski kralj dajati cesarstvu. (I, 36) In na duhovnov ugovor, da hoče ustvariti »novega cesarja« (I, 37), je vitez samozavestno odgovoril, da bi se kralj Francije prav lahko imenoval cesar in njegovo kraljestvo cesarstvo, da pa mu je v večjo čast imenovati se *roy de France*. »Ime kralj je namreč starejše, častnejše: kajti v Starem testamentu in v Novi zavezi je dokazano, da je ime cesar novejša iznajdba,« in zapisano, da se je stvarnik sveta imenoval kralj kraljev in ne cesar cesarjev. Sklep je emfatičen: Vem, pravi vitez, da je francoski kralj cesar v svojem kraljestvu in bi se lahko imenoval cesar, vendar pa se ne more imenovati dostojanstvenejše kot kralj Francije.⁴⁵

Učinek te argumentacije je dvojen: po eni strani pripiše kraljestvu, nacionalni vladavini, enako dostojanstvo, isti rang, kot univerzalističnemu cesarstvu, po drugi pa prevede cesarstvo v eno od ozemeljsko omejenih gospoств, v nemško cesarstvo, v vseh pogledih eno od nacionalnih oblastnih enot. Skupni učinek tako toliko močnejše zavrne univerzalno oblast oziroma univerzalistične oblastniške ambicije. Nicole Oresme, kraljevi svetnik, ki je za Karla V. prevajal v francoščino Aristotla, velja za »teoretika kraljevske oblasti« in »zagovornika najstrožjega partikularizma«⁴⁶ in zastopa tako podobna stališča, da so mu pripisovali avtorstvo *Songe du vergier*. Kar je gotovo, je, da je močno vplival na to besedilo,⁴⁷ in v napačnem zaporedju ga omenjam zato, ker je v svoji polemiki proti univerzalni vladavini uporabljal termin univerzalna monarhija. Ta polemika je skoncentrirana v dolgi glasi k prevodu *Politike*, v kateri najprej povzema argumente v prid *monarchie sus tous, empire universel et total*, ter jih nato enega za drugim zavrne.

Teoretska podlaga te polemike je aristotlovska *communitas perfecta* (v Moerbekejevem prevodu »communitas perfecta civitas«), ki je, kot pravi

44. Za Zellerja je ta novi vidik brez presedana in še stoletje in pol je bilo *Songe du vergier* edino delo »v politični literaturi, ki je zastopalo to škandalozno mnenje, ki je bilo, gledano z rimskega stališča, tako rekoč svetoskrusko.« (*Op. cit.*, str. 306.)

45. »Concluons doncques que jaçoit ce qu'il soit empereur en son royaulme, & qu'il se puisse empereur appeller, toutesfois ne se peut plus dignement appeller que roy de France.« (I, 39)

46. Quillet, *op. cit.*, str. 130; gl. tudi Babbitt, *op. cit.*

47. O tem Quillet, *op. cit.*, III. del.

Babbitt, ponudila respektabilno alternativo cesarstvu.⁴⁸ Papeško *plenitudo potestatis* Oresme dopušča, vendar to nima konsekvenc za odklonilno stališče do svetne univerzalne oblasti, kajti v *policies humaines* veljajo drugi zakoni: medtem ko je svetemu očetu dana oblast po božjem čudežu, s posebno milostjo Svetega duha, vlada v političnem življenju »praktični um«, *science*, ki jo uči grški filozof.⁴⁹ Politična skupnost ne sme biti ne premajhna ne prevelika, biti mora ravno tako obsežna, da je samozadostna, in takšni je mogoče učinkovito in pravično vladati. Tako zmerno in umerjeno je kraljestvo, univerzalna monarhija in *temporalibus* pa ni »ne pravična ne prikladna«.⁵⁰ Prepričanje, da je univerzalna monarhija možna, je tako daleč stran od praktičnega uma (»trop loing de raison pratique«), da ga je po Aristotlu treba imenovati politični sofizem, in prej kot resno razpravo bi zaslužilo posmeh.⁵¹ Kljub temu pa Oresme univerzalno monarhijo resno zavrača in celo trdi - kar je očitno pretiravanje - da je prvi, ki to počne.⁵²

Univerzalna monarhija je nesprejemljiva predvsem zato, ker ji ni mogoče vladati. Božanska vednost in moč urejata ves svet, pravi. »Toda ni ju človeške vednosti in moči, ki bi bili dovoljniji za upravljanje *lordener/* vseh ljudi na svetu.«⁵³ Če bi bila vladavina prevelika, vladar (ne sam ne s pomočjo svojih pooblaščenecv) ne bi mogel poznati vseh dejstev in vseh odličnih oseb ter »zato ne bi mogel niti dobro razsojati niti razdeljevati časti in služb.«⁵⁴ Vladati bi moral tujim ljudstvom, toda »protinaravno je, da človek vlada ljudstvu, katerega materinjega jezika ne pozna,« in tudi proti božji zapovedi, kajti »ne sme se imeti kralja iz tuje nacije.«⁵⁵ *Communication civile* bi ne bila mogoča in zato ne

48. *Op. cit.*, str. 46.

49. Maistre Nicole Oresme, *Le Livre de Politique d'Aristote*, ur. Albert D. Menut, Transactions of the American Philosophical Society, 60 (1970), 6, Philadelphia 1970, str. 292-293, 250d, 251a.

50. »Et di que royalme est de quantité moderee et mesuree et qu'universele monarchie temporele ne est pas juste ne expediente.« (*Ibid.*, str. 292, 250d.)

51. *Ibid.*, str. 293, 251c, 252a.

52. »Je ne veul pas cest chapitre passer sans traicter jouxte ceste matiere une question que je ne trouve pas ailleurs disputee.« (*Ibid.*, str. 289-90, 247c-d.)

53. *Ibid.*, str. 288, 246a. Podobno stališče je že prej izrekel Dantejev nasprotnik Guido Vernani: »Monarcha ergo totius humani generis debet excedere in virtutibus et in prudentia totum genus humanum ... solus dominus Iesus Christus et nullus alius fuit verus monarcha.« (Cit. v Babbitt, *op. cit.*, str. 57.) In kasneje Erasmus: »Optima quides est monarchia [=monarchia vniuersalis], si princeps detur Deo similis, verum vt sunt hominum mores, tutissima sunt moderata imperia christianis foederibus inter se connexa.« (*Vtilissima consvltatio de bello Tvrcis inferendo, et obiter ennaratvs Psalmvs XXVII*, ur. A. G. Weiler, *Opera omnia Desiderii Erasmi Roterdami*, V-3, North-Holland, Amsterdam etc. 1986, str. 81.)

54. Oresme, *op. cit.*, str. 291, 249c.

55. *Ibid.*, 250a »L'en ne doit pas avoir roy d'estranger nation.« Referenca na *Deut.* 17,15: »Non poteris alterius generis regem facere.« (V slov. prev., Ljubljana 1987: »Ne smeš postaviti čezse tujca itn.«) Na začetku 16. stol. je to stališče ponovil Seyssel v *La Monarchie de France*,

življenje v politični skupnosti.⁵⁶ Če je *policie* prevelika, ne more biti dobro urejena, in »takšna velika kraljestva niso bila prava kraljestva, temveč so bila nasilne in tiranske uzurpacije.«⁵⁷ S pretirano rastjo so priklicala nadse uničenje in propad.⁵⁸ Tudi narava - z raznolikostjo podnebja, z morji, veletoki, gorami in puščavami, ki ločujejo ljudstva, z različnimi temperamenti in običaji teh ljudstev ipd. — narekuje *divisio regnorum*, in zakoni se morajo prilagajati tem različnostim.⁵⁹ Univerzalna monarhija bi bila (kar je slišati kot znamenita Pufendorfova oznaka Nemškega cesarstva v *De statu imperii Germanici*) nakaza in bi ne bila več *citée*, marveč »une chose confuse«.⁶⁰ Zato »Bog in narava nočeta take monarhije; temveč je videti, da je [Bog] uredil tako, da so na zemlji mnogi suvereni vladarji.« Kajti prav je, da imajo različna ljudstva različno pozitivno pravo in različne vladavine.⁶¹

Oresme, vsaj ko gre za vprašanje političnega življenja, jasno zavrne dotlej centralno — a tudi poslej vse prej kot obrobno — idejo univerzalne enotnosti (tudi *ordinatio ad unum* svojega mojstra, ki je bila, denimo, nosilna os Dantejeve politične vizije⁶²). Proti argumentu, da bi bila univerzalna monarhija *une union* v nasprotju z vrednostno nesprejemljivim separatizmom (»que multitude de princeys ou de royalmes est une separation«), je postavil nezaslišano trditev: »separation est expediente«, ter dosledno sklepal, da je treba postaviti meje, zaustaviti proces poenotovanja (»met[tre] arrest ou procès de la uniement«).⁶³ Univerzalna vladavina tu ni več samoumevna, samorasla, sprejemana kot dana,

vendar je veljalo samo za Francijo (Claude de Seyssel, *La Monarchie de France et deux autres fragments politiques*, ur. Jacques Pujol, Librairie d'Argences, Paris 1961, I, 8), ne pa za dežele, ki jih je Francija osvojila. V *Exorde en la translation de l'Histoire de Justin* (1510) je Seyssel dokazoval, da je jezik najzanesljivejše sredstvo imperialne vladavine, in hvalil svojega kralja »/que/ vous travaillez à enrichir et magnifier la langue française.« (*Ibid.*, zlasti str. 65-7.) Kasneje je lingvistični imperializem zagovarjal Giovanni Botero v *Della Ragion di Stato* (*Della Ragion di Stato Libri Dieci, Con Tre Libri delle Cause della Grandezza, e Magnificenza delle Città*, Venetia 1589, V, 1), razdelal pa je ta (kot pravi Pagden) »humanistic commonplace« Tommaso Campanella (gl. Anthony Pagden, *Spanish Imperialism and the Political Imagination*, Yale University Press, New Haven — London 1990, str. 57 sq.)

56. *Ibid.*, 249d-250a.

57. *Ibid.*, str. 289, 247c; 293, 252b. Mnenje, da so takšne velikanske monarhije prinesle blaginjo, Oresme odločno zavrne, češ da so bile tiranije, v katerih so se bogatili le vladarji. »Mes les historiens et les poètes entendoient plus a descrire tele prosperité des princes que la misere et la povreté des subjects.«

58. *Ibid.*, str. 292, 250b-d.

59. *Ibid.*, str. 291, 249d; 293, 251d. In *Songe du vergier* in Oresme spodbijata univerzalno veljavnost rimskega prava.

60. *Ibid.*, str. 291, 249b, in 289, 247a.

61. *Ibid.*, str. 291, 249d.

62. Quillet, *op. cit.*, str. 158, imenuje Oresma antipod Dantejevih univerzalističnih aspiracij.

63. Oresme, *op. cit.*, str. 294, 252c-d. Pri tem se sklicuje na Avguštinovo *De civitate Dei*, XIX, 7, vendar izrazito interpretativno.

kar je značilnost srednjeveške misli, temveč je ekscesno povečevanje kraljestva (»accrestre un royaulme excedenment«).⁶⁴ In prav zato, ker je monarhija za Oresma ozemeljsko omejena, torej partikularna, vladavina, lahko govori o univerzalni monarhiji (*universele monarchie* oziroma *monarchie universele*).⁶⁵

Vrnimo se zdaj k Burnsju in Roselliju. Karla Eckermann je opozorila (in novejša študija ji pritrjujejo), da je ključ za razumevanje Rosellijeve *Monarhije* v tedanjem realpolitičnem položaju: Baselski koncil je s svojimi »demokracičnimi« idejami ogrozil papeško monarhijo, in Roselli, ki je bil »morda eden redkih mož v kuriji, ki so posebno jasno sprevideli takratno situacijo,« je formuliral politični sistem, v katerem sta imela mesto drug poleg drugega, vsako s svojim specifičnim poslanstvom, papeštvo in cesarstvo.⁶⁶ Le tako zavezništvo je namreč obetalo poraz konciliarizma in rešitev monarhičnega principa vladavine.⁶⁷ Antony Black⁶⁸ je pokazal, kako je papeška diplomacija uspešno prepričala ne le cesarja, marveč - še prej - tudi druge posvetne evropske vladarje, da je baselski koncil ogrožal ne zgolj papežovo *plenitudo potestatis*, temveč spodkopaval temelj sleherne oblasti, in da je bilo zato v interesu vseh, da z združenimi močmi odvrnejo nevarnost.

Roselli je s strogo razmejitvijo oblastnih sfer obvaroval papežovo *potestas absoluta* v duhovni sferi in v posvetni razširil cesarjevo oblast na ves svet, tudi nekrščanski.⁶⁹ Paralelizem oblastnih sfer je Roselliju dovoljeval močno sekularno formulacijo imperija⁷⁰ in reči je mogoče, da je povlekel konsekvence

64. Oresme, *op. cit.*, str. 292, 250d.

65. Termini so razloženi v »Table des expositions des fors mos de Politiques«: »Monarchie est cellui qu'un seul tient le souverain princey sus une cité ou sus un paiz /.../.« »Monarchie est la policie ou le princey que tient un seul. Et sunt .ii. especes generals de monarchie; une est royaulme et l'autre est tyrannie.« »Policie est l'ordenance du gouvernement de toute la communauté ou multitude civile. Et policie est l'ordre des princeys ou offices publics. Et est dit de *polis* en grec, qu'est multitude ou cité.« »Princey est la puissance et auctorité ou domination et seigneurie du prince. Et est ce qui est en latin appellé *principatus*. Et en ceste science cest mot est pris assés largement. Car si comme il appert ou quart livre par le .xxie chapitre [*Politike*], tous offices sunt diz *princeys* qui ont povoit de conseiller des choses publiques ou de faire jugemens ou de commander.« Sledi še redukcija imperija: »les souverains princes sunt appellés *empereurs*. Car *imperare*, ce est commander.« (*Ibid.*, str. 372-3.) O recepciji Aristotla v tem oziru prim. Woolf, *op. cit.*, str. 274.

66. Eckermann, *op. cit.*, str. 45-6.

67. »Sredi 15. stoletja povod za razjasnitev odnosov med papeštvom in cesarstvom ni bil boj med njima, temveč je šlo za pomiritev med njima, da bi se rešila pred propadom.« (*Ibid.*, str. 94.)

68. *Monarchy and Community. Political Ideas in the Later Conciliar Controversy 1430-1450*, At The University Press, Cambridge 1970, zlasti III. del.

69. Eckermann, *op. cit.*, str. 46 (prim. 57), 58 sq.

70. »Roselli je tako sekulariziral državo v več pogledih [...] [...] besede in pojma christianitas Roselli sploh ne pozna, dominirajo izrazi, kakršna sta imperium, populus Romanum.« (*Ibid.*, str. 70.)

pretenzije po svetovni monarhiji radikalneje, kot kdo pred njim.⁷¹ Vendar je treba dodati ne le, da je takšna formulacija imperija politično funkcionalna, saj je bilo močno cesarstvo razumljeno kot najzanesljivejši branik papeštva, marveč tudi, da je bila takšna ideja cesarstva dopustna zato, ker je realno cesarstvo izgubilo svojo moč in papežu ni bilo več nevarno.⁷² In če je Roselli razmišljal v »še globoko univerzalističnem okviru«,⁷³ pa kontekst, ki ga je treba upoštevati pri obravnavi *Monarhije*, napotuje k sklepu, ki ga na podlagi povzete karakterizacije tega dela morda ne bi pričakovali.

Boj proti konciliarizmu, v katerem je Roselli odigral pomembno vlogo, je bil boj za monarhični princip v državi in cerkvi,⁷⁴ za univerzalnost monarhije, ne pa za univerzalno monarhijo. In če Roselli v svojem tekstu ne le ni posvečal velike pozornosti nacionalnim in regionalnim razlikam, marveč je šel celo tako daleč, da ni niti enkrat uporabil besed *rex in regnum*,⁷⁵ bi bilo v tem verjetno smiselneje videti radikalni, čisti monarhizem, kot pa netipični zastavek v boju proti baselskemu koncilu. Papeška zmaga nad konciliarizmom, popolnoma konsistentna z argumentacijo in politiko, ki sta pripeljali do uspeha, je namreč prinesla prav pripoznanje, in faktično krepitev, nacionalnih vladavin. Na eni strani so zagovorniki monarhizma ne le uveljavili načelo enovladja ter odprli pot centralizaciji oblasti, marveč so, kar je morda pomembneje, postavili »ireduktibilno ločitev med monarhom in ljudstvom.«⁷⁶ Pojem enotne, nedeljive in izključujoče vrhovne oblasti (ki je poleg tega pogosto opredeljena neosebno, kot sedež, služba ipd.), je več avtorjev razlagalo kot anticipacijo (bodinovskega) pojma suverenosti⁷⁷ in nastanek oziroma nastajanje moderne države. Na drugi strani je papeška diplomacija, zlasti konkordati, ki jih je Sveta stolica sklepala s posvetnimi vladarji, *de facto* promovirala partikularnost temporalnih oblasti⁷⁸

71. *Ibid.*, str. 57.

72. *Ibid.*, str. 108, 45.

73. Paolo Prodi, *Il sovrano pontefice. Un corpo e due anime: la monarchia papale nella prima età moderna*, Il Mulino, Bologna 1982, str. 39.

74. *Ibid.*, str. 53.

75. Eckermann, *op. cit.*, str. 90, 87.

76. Black, *Monarchy*, str. 66. Za razumevanje pomena te ločitve je instruktivna Skinnerjeva teza, ki razlaga nastanek modernega pojma države kot dvojno depersonalizacijo oblastnega aparata: pojmovno ločitev tako od vladarjeve osebe kot od telesa vladanih, ljudstva. (Quentin Skinner, »The State«, v: *Political Innovation and Conceptual Change*, ur. Terence Ball, James Farr in Russel L. Hanson, Cambridge University Press 1989.) Eden od problemov Skinnerjeve razprave je, da detektira »ločitev od ljudstva« šele pri absolutističnih teoretikih zgodnjega 17. stol.

77. Black, *ibid.*, zlasti str. 73 sq. (prim. 95 sq.), postavlja v središče te konceptualizacije Torquemado. Kritično o antedatiranju »suverenosti« (in »države«) gl. zlasti Quaritsch, *op. cit.*, posebno str. 249.

78. »Konkordati so bili pogodbeni sporazumi med neodvisnimi strankami.« (Black, *ibid.*, str. 127) (Tudi) v tem smislu se je »doktrina monarhične suverenosti [...] popolnoma ujemala z

ter oblikovala sistem mednarodnih odnosov v strogem pomenu besede.⁷⁹

Artikulacija »potrebe po eni suvereni oblasti«, uveljavitev »monarhične suverenosti kot univerzalnega načela«,⁸⁰ ni ustoličila univerzalne monarhije, pač pa eno suvereno oblast v številnih ozemeljsko omejenih vladavinah. Šlo je za »ekspanzijo monarhične oblasti v evropskih državah.«⁸¹ Vendar to ni vse. Kot dokazuje Prodi (ki trdi, da so doslejšnje študije ta vidik zanemarile ali spre-gledale, še raje pa pokopale pod ideološko navlako za razlaganje zgodovine⁸²), se je papeštvo samo v tem obdobju transformiralo v državo, prešlo »dalle terre di san Pietro al principato«. Ta teritorialna papeška vladavina ni bila le prototip moderne države; njena razmerja do drugih posvetnih vladarjev je mogoče opisati kot devolucijo *constitutum Constantini* (»*donatio rovesciata*«): papež »ne le ne posega v oblast vladarjev, temveč jo upravičuje,« in »neposredno in omejeno gospostvo, ki si ga je papeštvo pridržalo, postane v resnici, tudi z vidika legitimiranja suverenosti, prototip moderne državne razdrobljenosti [*frazionamento*].« To je zdaj »univerzum brez imperija.«⁸³

Dvesto let pozneje je Hobbes postavil imperij v *The Kingdome of Darknesse*, v svet duhov: »papeštvo ni nič drugega kot *duh* pokojnega *Rimskega cesarstva*, ki sedi kronan na njegovem grobu.«⁸⁴ Gentili je bil, na koncu 16. stoletja, bolj stvaren in strpen: Rimsko cesarstvo je »izginilo« in zdi se, da od prvotnega Rimskega imperija ni ostalo nič, le tisti del, ki ga zasedajo Nemci, je obdržal naslov.⁸⁵ V tem postimperialnem svetu, ki je postal Evropa,⁸⁶ v sistemu evropskih držav,⁸⁷ se prav začenja zgodba univerzalne monarhije. Videti je, da je bil Karel V. prvi cesar, ki je padel tako globoko, da je lahko postal univerzalni monarh — v času, ko je univerzalna monarhija označevala tiste države, ki so v

interesi in aspiracijami nacionalne in ozemeljske monarhije.« (*Ibid.*, str. 131.) Prodi se sklicuje na pričevanje de Domenichija, kako je papež izrecno obljubil, da se ne bo mešal (*a non turbare*) v suverenost Španije, Francije in Anglije. (*Op. cit.*, str. 40.)

79. Prim. Black, *ibid.*, str. 132.

80. *Ibid.*, str. 73, 105.

81. *Ibid.*, str. 80. Torquemada je govoril o vzpostavljanju monarhične oblasti ne nad svetom, pač pa »in omni republica bene ordinata etc.« (*ibid.*, str. 77, 172), in »svet« so predstavljali, kot so sami trdili, posvetni vladarji (*ibid.*, str. 97), ne kak *monarcha mundi*.

82. Prodi, *op. cit.*, I. pogl., zlasti. str. 26.

83. *Ibid.*, str. 40.

84. *Leviathan*, ur. Richard Tuck, Cambridge University Press 1991, pogl. 47, str. 480.

85. Alberico Gentili, *De iure belli libri tres*, The Classics of International Law, Clarendon Press, Oxford/Humphrey Milford, London 1933, I, 23. Za francosko perspektivo gl. Zeller, *op. cit.*, str. 508.

86. Denys Hay je evropsko zgodovino popeljal »od cesarstva do krščanstva« in, preko fevdalne dobe, »od krščanstva do Evrope«. (*From Roman Empire to Renaissance Europe*, Methuen, London 1953.) Gl. tudi Hay, *Europe. The Emergence of an Idea*, 2. izd., Edinburgh University Press 1968.

87. Gl. Dreitzel, *op. cit.*, str. 182 sq.

sli po oblasti in gospostvu prekoračevale meje svoje vladavine.⁸⁸ Teme in duhov ni poslej nič manj.

88. Bosbach, *op. cit.*, str. 46.